դունի որդիական սիրոյ բոլոր զգացումները կը յայտնէ։

Անշուշտ մայրը շատ սիրելի կողմեր ունի եւ կարելի է հատորներ գրել, բայց փունջ մը ծաղիկն ալ մասնաւոր սէր մը կ'արտայայտէ, եւ Վարդունի՝ թէպէտ խոր ներշնչումի եւ ծաղկեալ ոճի մէջ պէտք ունի աւելի զարգանալու, սակայն իր զգացումները եւ սէրը արուեստակեալ չեն, անկեղծ են եւ զգացուած։ Շատ են յանկերգի կրկնումները։

«Քնար մայրական»ը լաւ սկսնակի մը գործը կը թուի. քերթողական մեղքեր ունի, լեզուական թերութիւններ. սակայն խոնարհ բանաստեղծի մը խոստն ունի, եւ աշխատանքով կրնայ մտնել մեր գրականութեան սեմէն ներս. բաւական է փոքրիկ նմոյշ մը ընթերցողին դաղափար մը տալու համար հատորիկին մասին.

Իմ մօր սիրտը առուակ մ'է ջինջ
կարկաջուն,
Որ կը բղխի հայրենիքի սուրբ հողէն.
Մերթ կ'ըլլայ խինդ ու մերթ բերկրանք,
երգ անհուն,
Մերթ տառապանք ու մերթ կարօտ
լուսեղէն։

* * *

ՀԱՅՐԵՆԱՇՈՒՆՉ – Գրեց Վարդունի։ Պէյրութ, տպ. Սեւան, 1962, էջ 39։

Նոյն հեղինակին երկրորդ գիրքն է, որ լոյս տեսաւ 1962ին։ Տասնեւհինգ քերթուածներ են, հայրենական զանազան նիւթերու վրայ։ Վարդունի այս գործին մէջ ինքնաբաւ հոգի մը կ'արտայայտէ. խանդ եւ աւիւն կը սիրէ դնել, երկարաշունչ էջեր ունի, ներբողական ոճ եւ դիւրին շարադրուած տողեր։ Հոս աւելի միտքն աշխատած է՝ քան թէ սիրտը, թէպէտ տաք եւ խանդավառ է իր ընտրած նիւթերուն հանդէպ։ Ներշնչումն իր նախորդ հատորէն աւելի նուազ է. կարծես թէ տարի մը վերջ հասակ առած, թեւերն աճած, ուզեր է աւելի բարձր թռիչքներ կատարել։ Հետեւելով սոսկ խանդին, առանց զուսպ տրամաբանութեան, շուտով կարելի է անկումներ ունենալ եւ սովորական բաներ ըսել. շատ տողեր կան զոր պէտք է ջնջէր իր հատորէն։ Կը սպասենք լաւագոյն էջերու։

* * *

ՈՍԿԵՄԱՏԵԱՆ – Գրեց Նազենիկ Տէր Միքայէլեան։ Փարիզ, տպ. Արաքս, 1961, էջ 127։

Բաւական մեծադիր եւ 124 էջերով այս հատորը եւ ճիշտ հարիւր քերթուածներով, Արեւմուտքէն կու գայ, Փարիզէն։

Հեղինակուհին նոր չէ մեզի համար։ 1927էն ի վեր սկսած է գրել, եւ զարմանալին այն է որ իր քրոջ հետ գրական ընկերութիւն մը հաստատած են, հրատարակելու համար Շուշաններ (1927) եւ Ապրող շուշաններ (1947)։ Իսկ 1950ին Նուարդ արդէն Օտաճեանի կը փոխուի, եւ Նազենիկ մինակը կը հրատարակէ իր Վարդենիք հատորը։

Հեղինակուհին իր փոքրիկ, քիչ մը մութ նախաբանին մէջ մասնաւոր համակրանք մը ցոյց կու տայ Վարդենիքի հանդէպ։ Է՛հ, ամէն քերթող իր սրտին սիրած երգն ունի, որ շատ անգամ խոտոր կը համեմատի ընթերցողի ընտրածին հետ։

Ոսկեմատեանը կը բացուի ներբողականով մը՝ Երիտասարդ Հայաստանի նուիրուած. ապնիւ հեղինակուհին շատ մօտէն հետեւած է արեւելահայ զրողներուն լարին. կը վերջանայ մարտական հրաւէրով. նոյն շունչն ունի նաեւ Վարդենիքը։ Բայց ինչո՞ւ այսպէս սկսայ գրել. նախ ըսեմ թէ հեղինակուհին իր Ոսկեմատեանի քերթուածները ենթաբաժանումներու վերածած է. երգ երգոց – Սիրտ եւ սէր – Սարսուռներ. այս վերջինն ամէնէն բազմաթիւ քերթուածները կը պարունակէ։ Այս բաժանումները մասնաւոր կարեւորութիւն մը չունին, բայց լաւ են քիչ մը շունչ առնելու, որ հարիւր քերթուածներ կարենանք կարդալ եւ խորհիլ անոնց մասին։

Ն. Տէր Միքայէլեան զրքի վերածած եւ հրատարակած է տասնեւմէկ տարուան մէջ զանազան առիթներով եւ ազդեցութեամբ յօրինած քերթուածները. որով պէտք չէ պահանջել նիւթերու դասաւորում, ծրագիր եւ մտութիւն։ Գրած է ինչ որ յարմար պահի մը զգացած է, երբ աղդուած է պտոյտէ մը, ընկերութենէ մը կամ հոգեկան տառապանքէ մը։

Ապնիւ հեղինակուհին ի՞նչ կը փափաքի իր քերթուածներով, ինչո՞ւ գրած է. լոկ իր անձնական գոհունակութեա՞ն համար։ Իմ գիրքս վերնագրով քերթուածին մէջ հեղինակը կ'ուզէ որ իր գիրքը լոյսին բացուէր եւ ընթերցողը անձկաւ էջը դարձնէր, ձեռքէ ձեռք անցնէր՝ երկինքդարձնէր, ձեռքէ ձեռք անցնէր՝ երկինքէն ինկած աստղի մը պէս. որով իր սիրտը բոլորին համար բացած է, իր հոգիները կը փափաքի առատօրէն բաշխել, հաղորդուիլ մարդերու հետ, ընութեան հետ, հոգեկան հարցերու հետ. համամարդկային ըլլալ, ինչ որ գերազոյն բանաստեղծութեան ձգտումն է։ Սակայն հեղինակին ճիգերը զինքը կը մատնեն, թեւերը ոյժ չունին՝ շատ բարձր սաւառնելու. հոգին չի կրնար խորութիւններ թափանցել եւ կը սահիլ լաւ տողեր գէշ տողերու խառնել, քարոզ կարդալ, վրէժի ձայն բարձրացնել. մանաւանդ երբ արդի Հայաստանի մասին կը խօսի՝ կը դադրի բանաստեղծութենէ եւ կը դառնայ լոկ հայրենասէր մը։

Ն. Տէր Միքայէլեան իր կանացի էութեան մէջն է՝ երբ քնարական փափուկ նիւթեր կը մշակէ։ Հոն քերթողուհի է, զեղեցիկին հանդէպ համակրելի մերձեցում ունի, նուրբ պատկերներ եւ զգայուն տողեր։ Պէտք է սակայն ուշադիր ըլլայ մշակելու եւ պատկերալից տողերուն քով անարժէք խմաստներ չչարելու։ Անհաւասար բանաստեղծութիւն մը վրատանդ է քերթողին համար։ Արծիւ է, արծիւի պէս պէտք է ճախրէ. արտոյտ է, արտոյտի պէս պէտք է թեւ առնէ։

Քիչ մը հետեւող է արեւելահայ ոճին. բառերու կրկնութիւնները երբեմն լաւ են, զգացումի յորդութիւն ցոյց կու տան, բայց շատն ալ տաղտուկ կը պատճառեն։ Արուեստով պէտք է ընտիր եւ գիւտաւոր դաղափար մը պնդել, դամահարել՝ որ ընթերցողը յուզուած տպաւորութիւն ըզդայ։ Քերթողուհին երբեմն յաջողեր է իր կրկնութիւններուն մէջ, երբեմն դայթեր է, պահելով նոյն հաւասար ոյժը։

Ինչ որ կը տեսնուի՝ հեղինակը աւելի յաջող է կարճ եւ քնարական քերթուածներուն մէջ. անոյշ շունչ մը կայ. բայց երբ 16տանեայ քերթուած կը գրէ, անպայման ճիգ ու տառապանք ունի քերթուածը դլուխ հանելու համար։

Մենք ապնիւ բանաստեղծուհիէն խոր իմաստասիրութիւն չենք պահանջեր եւ ոչ ալ ընկերային բարդ հարցեր լուծել. թող գրէ՝ ինչպէս կը զգայ. փափուկ գրէ, անկեղծ գրէ, սիրով գրէ, համառօտ գրէ։

Քաղցրալեզուին քերթուածը զինքը կը դնէ հոգեկան վարդաստանի մը մէջ, ուր պիտի դտնէ ապագային ալ բուրումնալից քերթուածներ.

Ես անոյշ, անոյշ անոյշ
Քու հոգւոյդ ցոլքին մեռնիմ.
Ես քնքուշ, քնքուշ, քնքուշ
Բառերուդ հեւքին մեռնիմ...

Փափաքելի է որ ունենայ Սիպիլի նըրբութիւնը եւ լեզուն, Կուրղինեանի կորովը եւ Կապուտիկեանի թարմութիւնը. կը սպասենք յաջորդ ծրագրուած հատորի մը։

Հ. ՎԱՀԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

☆

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄԱԼԱԹԻՈՅ ՀԱՅՈՑ – Տեղագրական, պատմական եւ ազգագրական։ – Համադրեց Արշակ Ալպոյաճեան 1961, տպ. Սեւան Պէյրութ, էջ 1535։

Արշակ Ալպոյաճեանի տեղագրական եւ ազգագիտական բազմաթիւ գործերու շարքին կ'աւելնայ նաեւ «Պատմութիւն

© National Library of Armenia

Մալաքիոյ հայոց» ստուար հատորը· լոյս տեսած «Մալաթիոյ Կրթասիրաց Ընկերութեան» կողմէ, եւ օժանդակութեամբ։

Մալաթիոյ Կրթասիրաց Ընկերութիւնը, այս գեղեցիկ հրատարակութիւնը կը ճօնէ «Մալաթիոյ նահատակեալ հայութեան յիշատակին»· գեղեցիկ եւ ազնիւ մտածութիւն, որով կ՚անմահացնեն իրենց հազարաւոր հայրենակիցներուն յիշատակը, որոնք գացին եւ կորսուեցան անապատներու մէջ· մինչ իրենք, հեռաւոր ափերու վրայէն, տակաւին կ՚ապրին եւ կ՚երազեն իրենց սիրելի ծննդավայրը, հին Մալաթիայի փառքը, եւ կ՚ուզեն անմահացնել անոր հերոս զաւակներուն գործը։

«Պատմութիւն Մալաթիոյ հայոց» գիրքը կազմուած է 14 ընդարձակ մասերէ, որոնց մէջ լայնօրէն կը շօշափուի Մալաթիոյ աշխարհագրական եւ պատմական անցեալը, հետեւեալ բաժանումներով։

1· Աշխարհագրական տեղեկութիւններ – 2· Մալաթիոյ պատմական անցեալը – 3· Հայերը Մելիտինէի մէջ հին օրերէն մինչեւ մեր օրերը – 4· Մալաթիա եւ թեմին հայաբնակ վայրերը – 5· Իմացական եւ մտաւորական կեանք – 6· Համայնքային կեանք – 7· Հասարակական կեանք – 8· Քաղաքական կեանք – 9· Տնտեսական կեանք – 10· Ազգագրութիւն Մալաթիոյ – 11· Ժողովրդական բանահիւսութիւններ – 12· Հայ գրչագիրներ – 13· Մալաթիոյ հայ հասարակական դէմքեր – 14· Մալաթիացիք Մալաթիայէն դուրս, որուն կը յաջորդէ Ցիսնամեայ պատմութիւն Մալաթիոյ Կրթ· Ընկերութեան։

Ալպոյաճեան, խմբագրելու համար այս ընդարձակ աշխատութիւնը, իր մասնաւոր օժանդակ աղբիւրները ունեցեր է, եւ գլխաւորապէս, Կարապետ Քէնի· Պէննէեանի «Մալաթիոյ պատմութիւն» բաւական ընդարձակ տեղագրական եւ պատմական գրութիւնը, որմէ օգտուած է, յատկապէս առաջին գլուխները եւ տեղագրական ու պատմական մասերը խմբագրելու համար։

Այս առաջին երկու գլուխներուն կը յաջորդէ երկրորդ մաս մը, «պատմական անցեալ» վերնագրով, էջ 85–175· Մալաթիոյ հնախօսական պատմականը, քարայրին շրջանէն մինչեւ իսլամական դրաւումը· ամբողջութեամբ գրուած է մեծ հմտութեամբ Եղիա Ս· Քասունիէն· այս մասերը լաւագոյն էջերը կը կազմեն գրքին։ Ապա Ալպոյաճեան իսլամական դրաւումէն կը շարունակէ Մալաթիոյ պատմութիւնը եւ զայն կը հասցնէ մինչեւ մեր օրերը, մանրամասն պատմութիւնը տալով Մալաթիա քաղաքին, եւ հայերու հոն ունեցած գործունէութեան, վաճառականութեան, արուեստներուն, եւ հասարակական կեանքին։

Այս ամէնը կատարած է Ալպոյաճեան խորագնին քննութեամբ եւ ուսումնասիրութեամբ, եւ այս աշխատանքը, ինչպէս կ՚ըսէր ինքը, իր կեանքին վրայէն ութը տարիներ խլեր տարեր է։ Բազմավաստակ ու ծերունազարդ հեղինակին վերջին աշխատութիւնը եղաւ այս հաստափոր հատորը, որմէ ետք՝ բաժնուեցաւ մեզմէ առյաւէտ։

Հատորին կցուած է Իսրայէլ Տէր Յովհաննէսեանի կողմէ գրի առնուած՝ Մալաթիոյ Կրթասիրաց Ընկերութեան յիսուն տարիներու գործունէութեան համանուագակերը, եւ այսպէս Մալաթիոյ հայոց պատմութիւնը ընդարձակ ծովանման տարածուեր եւ ընդարձակուեր է, իր ափերուն մէջ պարփակելով Մալաթիոյ գաւառը պատմութիւնը եւ անցեալը։

Մենք կը շնորհաւորենք Մալաթիոյ հայրենակցական միութիւնը, որ մեկնաս հանդիսացեր է այսպիսի պատմական յուշարձանի մը, որ պիտի մնայ ամէն Մալաթիացիի սեղանին վրայ, եւ սերունդներ պիտի գան, երազեն այս փառաւոր քաղաքին ամէն մէկ անկիւնը, իրենց հայրերուն հեռաբերուն վրայէն քալելու համար դէպի լուսաւոր ապագան։

Հ· ՄԻՐԱՅԷԼ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

ՊԱՏ· ՀԱՅ ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ, Գ· հատոր – Գրեց Արշակ Ալպոյաճեան։ Թղթակազմ, ուքածալ, էջք 9 + 508։ Գահիրէ, 1961։ Գին 3 տոլար (Մ· Ն·)։

Բազմավաստակ մեղուաջան բարեկամիս արժէքաւոր այս աշխատութիւնը՝ երրորդ հատորն է այդ շարքին։ Անկարելի է չհիանալ վաստակաւոր բանասէրին պրպտելու անխոնջ ջանքին վրայ։

Այս հատորը կը պարունակէ «Հայերու ցրուումը աշխարհի զանազան մասերը» (ԺԵ· դարու կէսերէն մինչեւ Ի· դարու սկիզբը)։

Կ՚արժէ զգուշութեամբ կարդալ եւ ինձի համար հաճոյք մըն է զայն գրախօսել։

Ալպոյաճեան ընդհանրապէս ամփոփ եւ առարկայական կերպով կը ներկայացնէ իր այս նիւթը։ Սակայն կը միտի խմբագրուած աղբիւրներ օգտագործելու՝ քան թէ սկզբնական աղբիւրներ մշակելու։ Օրինակ, Լէօն հիմ կը բռնէ Ղարապաղի Մելիքութեանց պատմութեան եւ անոր կը հետեւի հաւատարմօրէն։ Իսրայէլ Օրին «Հայ ազատագրական պայքարի ոգիին» (էջ 8) կը նկատէ անճիշտ կերպով։ Հեղինակը սակայն ըլլալով փորձառու եւ լաւատեղեակ, իսկական կերպով կը վերլուծէ Մեծն Պետրոսի արշաւանքներուն բնոյթը եւ ցոյց կու տայ անոր եւ առհասարակ ռուսական ծաւալականութեան ապիտաբեր հանգամանքը՝ այն ժամանակի Վրաց եւ Հայոց համար։

Ամբողջ գործը կարելի էր աւելի սեղմ եւ ամփոփ տալ։ Կրկնութիւններ շատ կան դժբախտաբար։ Տպագրութենէ առաջ լուրջ վերախմբագրութեան մը կարիքը կար։

Հեղինակը մտածած է հատորին սկիզբը 100 էջ, հատորին մէկ հինգերորդը, Թուրքիոյ եւ Պարսկաստանի քաղաքական անհանդուրժելի վիճակին յատկացնել։ Սակայն կ՚երեւի թէ մոռցած է որ հատորը նուիրուած է Հայ Գաղթականութեան Պատմութեան։ Իրականին մէջ այս 100 էջերը, որ գուցէ հեղինակը գործածած է հիմնաւորելու Հայ գաղթականութեան պատճառները, կարելի էր քանի մը թերթերու մէջ ամփոփել, առանց նիւթին արժէքէն որեւէ բան զեղչելու։ Վաստակաւոր հեղինակին միւս ընդարձակաձաւալ գործերէն դիտենք թէ ան կը սիրէ երկա՞ր, երբեմն խիստ երկա՞ր, յամենալ գործին բուն նիւթին հետ կապ չունեցող կամ ոչ կենսագրական կողմնակի նիւթերով։ Այս կողմնակի արշաւանքները բնական է կրնան շահեկան իսկ ըլլալ, եթէ հեղինակը կարենար ներկայացնել նոր նիւթեր, ցարդ անծանօթ եւ մեր արդի մատենագրութեան չգործածած աղբիւրներ, վաւերագրութիւններ, փոխանակ օգտագործելու մեր ժամանակներուն խմբագրեալ գործերը։ Ընչին նիւթ կայ Հայ Գաղթականութեան մասին նոյն իսկ մինչեւ էջ 135։

Երկար կը խօսի, եւ շահեկանօրէն, Պարսկահայ գաղութին մասին։ Արուեստներու մէջ հայերը Շահ Աբաս մեծէն շատ աւելի առաջ մեծապէս օգտակար եղած են, որ պէտք էր յիշուէր։ Օրինակ, Շահ Թահմազ մեծաքանակ ընտիր դիպակներ իրը հարկ կը վերցնէր՝ դիպակագործութեամբ խիստ զարգացած հայկական գիւղերէ։ Աբաս մեծին Շահ ըլլալէն առաջ, Սիմոն անունով հայ ոսկերիչ մը կը յիշուի իր մէկ հրովարտակին մէջ, իր դաշոյնը եւ պատեանը ոսկեզարդ չինելուն համար։

Հեղինակը 281 էջով կ՚ուսումնասիրէ Պարսկաստանի Հայոց պատմութիւնը զայն հասցնելով գրեթէ մինչեւ մեր օրերը։ Զարմանքով հոն չհանդիպեցայ Պարսկաստանի պետական ծառայութեան մէջ նշանաւոր Խարախանեան ընտանիքին մասին որեւէ յիշատակութեան։ Եուսուֆ (Յովսէփ) Խան Խարախան ինչպէս նաեւ Յովհաննէս Խան Խարախան (Յովսէփի եղբայրը) կարեւոր պաշտօններ ունեցած են Ռիզա Շահի օրերուն։ Եղած են ուրիշ բարձրաստիճան, նշանաւոր վաճառականներ եւայլն, որոնք կարեւոր դեր մը ու-

© National Library of Armenia